

STRATY WOJENNE MALARSTWA

w zbiorach Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszcy

Muzeum Miejskie w Bydgoszcy powstało 5 sierpnia 1923 r. i było to niezwykle ważne wydarzenie dla środowiska artystycznego miasta, tym bardziej że w kwietniu tego roku nastąpiła likwidacja dwóch ważnych, kulturalnych instytucji: Państwowej Szkoły Przemysłu Artystycznego i Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych.

Początki zbiorów powstałego muzeum należy łączyć z działalnością Nadnoteckiego Towarzystwa Historycznego (Historischer Verein für den Notzestrict), powstałego w latach osiemdziesiątych XIX w. Nadnoteckie Towarzystwo Historyczne prowadziło nie tylko badania naukowe nad historią regionu, ale również zajmowało się zbieraniem książek, dzieł malarstwa, rysunku, rzemiosła artystycznego, zabytków historycznych, przedmiotów archeologicznych, numizmatów, militariów, a nawet eksponatów przyrodniczych. W nim narodziła się również, niestety niezrealizowana, inicjatywa powołania w Bydgoszcy placówki muzealnej. Od 30 listopada 1890 r. zbiory przechowywane były na chórze kościoła klarysek, który pełnił wówczas funkcję remizy strażackiej. Zgromadzone zbiory udostępnione były do zwiedzania w każdą niedzielę w godzinach od 11⁰⁰ do 13⁰⁰. Początkowo zwiedzanie było bezpłatne, później wprowadzono opłaty. W 1919 r. duża część zbiorów zgromadzonych przez Nadnoteckie Towarzystwo Historyczne została, wraz z opuszczającymi miasto władzami niemieckimi, wywieziona do Berlina.

Muzeum Miejskie powstało w 1923 r. i było to zasługą osób związanych z działalnością Biblioteki Miejskiej. Byli wśród nich, m.in. ks. Jan Klein, kustosz biblioteki i dr Stanisław Łabendziński, profesor Akademii Rolniczej w Bydgoszcy, którzy już w 1921 r. zajęli się resztkami zbiorów Nadnoteckiego Towarzystwa Historycznego.

Miejscem, które magistrat miasta przeznaczył na siedzibę muzeum, była kamienica przy Starym Rynku 2, budynek dawnej Kasy Oszczędnościowej

– obecnie nieistniejąca. Tam też zgromadzono stosunkowo szczupłe zbiory podzielone na cztery działy: archeologiczny, historyczny, etnograficzny i numizmatyczny. Z chwilą rozpoczęcia działalności muzeum duży nacisk kładło na gromadzenie zbiorów sztuki polskiej, głównie malarstwa. Z inicjatywy prezydenta miasta dra Śliwińskiego nabyto do zapoczątko-

Leon Wyczółkowski *Portret żony artysty*, akwarela. Obraz spłonął prawdopodobnie w miejscowości Trzciniec

kowanej w 1923 r. Galerii obrazów pierwsze dzieła sztuki, przyczem zwrócono również uwagę na pierwiastki rodzimej kultury i piękna, tkwiące w żywotnej tradycji naszego miasta. Urzeczywistnieniem tej idei było rozpoczęcie tworzenia galerii polskiego malarstwa z kolekcją prac, urodzonego w Bydgoszcy w 1813 r., Maksymiliana Antoniego Piotrkowskiego. Wydany w 1929 r. nakładem mu-

zeum *Katalog ilustrowany Miejskiej Galerii obrazów i rzeźb w Bydgoszcy* zamieścił pełen wykaz dzieł malarskich i rzeźb, wśród których przynajmniej większość stanowiły dzieła artystów polskich. Wśród malarzy i rzeźbiarzy znajdowały się nazwiska najwybitniejszych przedstawicieli sztuki polskiej XIX i pocz. XX w. Niewątpliwie ogromny wpływ na takie ukierunkowanie bydgoskich zbiorów miał Tadeusz Dobrowolski, historyk sztuki i muzealnik, dyrektor bydgoskiego muzeum w latach 1925-1927, dla którego priorytetowym zadaniem muzeum było właśnie gromadzenie malarstwa polskiego.

Duże znaczenie w historii zbiorów muzeum bydgoskiego miało ofiarowanie w roku 1937, zgodnie z wolą artysty, obrazów, rysunków, grafik, przedmiotów osobistych oraz dzieł innych artystów przez wdowę po Wyczółkowskim. Do 1939 r. muzeum mieściło się w kamienicy przy Starym Rynku.

W chwili objęcia miasta przez władze niemieckie część zbiorów znajdowała się w budynku muzeum przy Starym Rynku 2 oraz prowizorycznym schronie przy ul. Podgórzej¹.

Po wyburzeniu zachodniej pierzei rynku przez okupanta, a wraz z nią budynku muzeum, zbiory przeniesiono do „Domu Katolickiego” przy kościele farnym, mieszczącego się na ulicy Grodzkiej 15. Zbiory, których nawet nie wypakowano, a pozostawiono w skrzyniach, z chwilą przeznaczenia ich dotychczasowego miejsca składowania na salę muzyki kameralnej, przeniesiono do budynku mieszkalnego byłego prezydenta rejencji bydgoskiej przy ówczesnej Herman Göring str. 8-10.

Następnym miejscem, do którego na

przełomie kwietnia i maja 1941 r. przeniesiono zbiory, był budynek dawnego lombardu przy ul. Pocztowej. Również i w tym miejscu zbiory muzealne pozostały w skrzyniach, gdyż nie przewidywano w tym miejscu działalności wystawienniczej. Okres okupacji nie wyrządził większych strat zbiorom muzealnym. Dopiero ich decentralizacja, nakazana przez władze niemieckie na krótko przed wyzwoleniem miasta, spowodowała największe straty. Dotyczyło to nie tylko zniszczeń spowodowanych niewłaściwym sposobem transportu czy przechowywania, ale przede wszystkim w dużej części spalaniem lub rozgrabieniem. Władze niemieckie, chcąc ratować na czas ewentualnych działań wojennych zbiory muzealne, postanowiły podzielić i ukryć je w kilku wybranych majątkach wiejskich w okolicach Bydgoszczy. Zachowane w muzealnym archiwum pisma wskazują wyraźny podział tych dzieł, jak również określają miejsce ich transportu. Wywózka dzieł, do której przystąpiono 21 maja 1943 r., trwała aż do grudnia 1944 r. Wywóz odbywał się samochodami ciężarowymi do dziewięciu różnych miejsc. Ekspozycje o dobrym stanie powierzono opiece właścicieli majątków, umieszczając je w suchych pokojach dworów.

Według zachowanych w archiwum muzeum materiałów zbiory muzealne zamierzano przewieźć do pałaców lub dworów w następujących miejscowościach:

MORSK (SCHLOSSDORF) – 100 obrazów bez skrzyń, pamiątki historyczne,

KAWĘCZYN – 100 obrazów w 5 skrzyniach oznaczonych I-V, w tym 21 luzem,²

MAŁA KOMORZA – pamiątki historyczne, 10 skrzyń oznaczonych I-X, zbiory archeologiczne,

KIELPIN (KELPENHOF) – pamiątki historyczne w 10 skrzyniach oznaczonych XI-XX,

MAKOWARSKO – obraz *Matki Bożej z różą* z kościoła farnego,

TRZCINIEC (SCHANBERG) koło Sicienka – 125 obrazów w 3 skrzyniach oznaczonych VI-VIII (71 obrazów), 54 bez skrzyń luzem,

POBURKA (BURKEN) – pamiątki bydgoskie, 15 skrzyń ze zbiorami archeologicznymi oznaczonych XLIV-LXIII, zbiory przemysłu artystycznego, które znajdowały się do 1919 r. w Szkole Przemysłu Artystycznego w Bydgoszczy,

PIOTRKÓWKO (PETERHOF) – 161 obrazów w 10 skrzyniach oznaczonych IX – XVIII³, 101 obrazów i 3 rzeźby, z tego 23 bez skrzyń, w 6 skrzyniach XIX-XXIV 78 obrazów i 3 rzeźby,

LUSZKÓWKO (LUSCHAU) – dobra kultury z zamku w Komierowie, pamiątki w skrzyniach oznaczonych XXVII-XXXV, zbiory rzemiosła artystycznego w skrzyniach oznaczonych XXV-XXVI, zbiory cechów bydgoskich,

ŁOCHOWICE (LODOWITZ) (szkółka) – książki medyczne, 8 skrzyń z pamiątkami historycznymi oznaczone XXXVI-XLIII,

DĘBOWO – w pałacu złożone były obrazy, część zabawkowej broni, zbiory afrykańskie w 5 skrzyniach oznaczonych LI-LV, zbiory archeologiczne w 5 skrzyniach oznaczonych LVI-LX.

Ponieważ w piśmie ogólnym o decentralizacji pojawiły się zmiany: Schlossdorf (Morsk) skreślono i dopisano Dębowo koło Wyrzyska, a Kelpenhof (Kielpin) skreślono i dopisano Mała Komorza, należy uznać, że zarówno do miejscowości Morsk jak i Kielpin skrzynie ze zbiorami muzealnymi nie zostały przewiezione. Potwierdzają to zachowane w archiwum muzealnym dokumenty. W jednym z nich widnieje adnotacja informująca o przywiezieniu 14.11.1944 r. 100 obrazów z Morska i przewiezieniu dnia następnego do Dębowa; obrazy złożono w pokoju pałacu na I piętrze. Drugi z dokumentów potwierdza natomiast przewiezenie skrzyń, na prośbę zarządcy majątku (Gerharda Wüstenberga i jego małżonki), z Kiełpina do Małej Komorzy 16 czerwca 1944 r.

Z chwilą wyzwolenia Bydgoszczy władze miejskie przystąpiły do odszukiwania zbiorów. Pismem z 11 maja 1945 r. ówczesny kustosz muzeum Kazimierz Borecki zwrócił się do Prezydenta Miasta Bydgoszczy o zlecenie podróży służbowej do następujących miejscowości: Poburka, Dębowo, Mała Komorza, Łuszkówko, Mąkowarsko, Łochowice, Trzciniec, Piotrkówko i Kawęczyn, celem zbadania, zabezpieczenia i ewentualnego zwiezienia eksponatów muzealnych wywiezionych na czas działań wojennych z Muzeum Miejskiego.

Przeprowadzone przez pracowników muzeum wizytacje stwierdziły bezspornie zniszczenie (spalenie) części zbiorów w trakcie działań wojennych. Wiele obiektów uległo zniszczeniu na skutek zupełnej nieodpowiedzialności ludzkiej. Jak inaczej nazwać bezmyślne podpalenie pałacu czy dworu przez stacjonujących żołnierzy rosyjskich, czy używanie przez nich obrazów i ram, np. do palenia w piecu. Należy również zaznaczyć, że brak natychmiastowego zabezpieczenia i opieki nad obiektami, które przetrwały działania wojenne w miejscach ich przechowywania, bez wątpienia starty te powiększyło. Te, które nie uległy zniszczeniu, w wielu przypadkach porozrzucone w opuszczonych pałacach, były łatwym kąskiem dla mieszkańców, którzy bez wątpienia część zachowanych prac rozkradli. Dowodem

Leon Wyczółkowski *Brat Albert*, rysunek węglem. Obraz, mimo że został odnaleziony w Kawęczynie, nie znajduje się obecnie w zbiorach muzeum w Bydgoszczy

na to może być fakt odnalezienia kilku rozszabrowanych prac w okolicznych domach, co potwierdzają przeprowadzone i opisane wizytacje pracowników muzeum w majątkach, gdzie znajdowały się zbiory Muzeum Miejskiego.

Pierwsze poszukiwania przeprowadzili pracownicy muzeum oraz Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki w miesiącach luty – czerwiec 1945 r., a wyniki lustracji zostały zamieszczone w protokołach przechowywanych w archiwum muzealnym. Analiza znajdujących się w archiwum szczegółowych spisów obrazów, będących własnością Muzeum Miejskiego i miejsc ich przechowywania na czas działań wojennych oraz lista odnalezionych przez pracowników muzeum po wojnie w trakcie lustracji obrazów, pozwalają precyzyjnie określić starty muzeum oraz miejsca i okoliczności ich zniszczenia.

Pierwsza lustracja dotyczyła miejscowości Piotrkówko 4 lutego 1945 r. W domu administratora, w łazience na parterze, znaleziono zbiory muzealne. Niektóre skrzynie były pootwierane, obrazy wyjęte i porozstawiane lub powieszzone w pokojach. Wszystkie były w stanie nieuszkodzonym. To, że obrazy przetrwały, według Ele Bergmann, Czeszki, która schroniła się we wspomnianym domu, jest zasługą dowódcy oddziału rosyjskiego, kapitana Agrewicza, który kazał przenieść zbiory do łazienki w całości, gdyż pomieszczenie to nie jest tak bardzo narażone na widok ciekawskich. Obrazy ocalały, stwierdzono natomiast brak kilku ram.

Kolejna lustracja odbyła się w majątku Trzciniec 10 lutego 1945. Stwierdzono, że 28 stycznia 1945 r. na skutek roznieconych ognisk przez stacjonujących w majątku żołnierzy rosyjskich spłonął doszczętnie pałac. Protokół zawierał również informację, że już od maja 1944 r. przywożono i wywożono co pewien czas skrzynie. Przypuszczalnie przywożono tam z Bydgoszczy dzieła sztuki – obrazy, które po pewnym czasie w tajemniczy sposób wędrowały dalej. W zgłiszczach spalonego pałacu nie odnaleziono, niestety, żadnych śladów, co może sugerować, że w chwili pożaru nie było w nim skrzyń z obrazami.

Obrazy przypuszczalnie wywiezione do Trzcińca i tam spalone ⁴:

AXENTOWICZ TEODOR *Portret kobiety*, pastel, 66 x 84 cm (nr inw. O-82)
BERAINE *Scena z Fausta*, olej (nr inw. O-445)
BERENT *Wojak*, olej (nr inw. O-241)
BORUCIŃSKI MICHAŁ *Hucul*, akwarela, 40 x 30 cm (nr inw. O-352)
CZAJKOWSKI *Pejzaż*, olej (nr inw. O-325)
DACZYŃSKI STANISŁAW *Jeździec turecki z buńczukiem z 1884 r.*, olej, 27 x 67 cm (nr inw. O-9), *Tatar na koniu*, olej, 28,5 x 68 cm (nr inw. O-10)
DOŁŻYCKI LEON *Portret malarza*, olej (nr inw. O-145)
DURZYŃSKI FLORIAN *Dziecko*, pastel (nr inw. O-344)
FAŁAT JULIAN *W parku*, tempera, 48 x 18,2 cm (nr inw. O-211)
FILIPKIEWICZ STEFAN *Buki w Rozewiu*⁵ z 1933 r., olej, 70 x 93 cm (nr inw. O-432)
FRYDRYCH *Międzyrzecze*, olej (nr inw. O-439), *Góry*, pastel (nr inw. O-447), *Pejzaż*, akwarela (nr inw. O-382)
HANNYTKIEWICZ ADAM *Martwa natura*, olej, 60 x 50 cm (nr inw. O-800), *Zabawki*, olej, 66 x 48 cm (nr inw. O-147)
OBRAZ OLEJNY SZKOŁY WŁOSKIEJ *Madonna* (nr inw. O-30)
JASIŃSKI Lato, olej (nr inw. O-345)
KAMOCKI STANISŁAW *Pejzaż zimowy*, olej, 62 x 50 cm (nr inw. O-166),
KARPIŃSKI ALFONS *Studium dziewczyny*, olej, 64 x 44 cm (nr inw. O-201)
KIDŃ *Portret męski*, olej (nr inw. O-374)
KOTSIS ALEKSANDER *Rok 1863*, olej (nr inw. N. I. 805)
LAMPI-GLĄDYSZ *Król Aleksander* (nr inw. O-376)
LEWAŃSKI BOLESŁAW *Motyw z Pińska*, olej, 65 x 65 cm (nr inw. O-122)
MALCZEWSKI JACEK *Portret siostry artysty*, olej (nr inw. O-162), *Z bajki*, olej (nr inw. O-182)
MONIUSZKO CZESŁAW *Ułani*, olej (nr inw. O-253)
MICHALAK ANTONI *Pobór cła wodnego na Brdzie*, olej (szkic) (nr inw. O-361)
NARTOWSKI TADEUSZ *Pejzaż*, olej (nr inw. O-434)
PANKIEWICZ JÓZEF *Kwiaty*, olej, 39 x 47 cm (nr inw. O-121)
PAUTSCH FRYDERYK *Poświęcenie ziół i owoców*⁶, olej (szkic), 98 x 120 cm (nr inw. O-11)

PIOTROWSKI MAKSYMILIAN ANTONI *Autoportret*, olej (nr inw. O-367), *Głowa mężczyzny (ojciec)*, olej, 40,5 x 34 cm (nr inw. O-139), *Leniuszek*, olej (nr inw. O-227), 1 rysunek wykonany ołówkiem

ROSEN JAN HENRYK *Pobór cła na Brdzie*, olej (szkic), 60 x 60 cm (nr inw. O-215), *Św. Stanisław Kostka*, tempera, 38 x 58 cm (nr inw. O-24)

RUPNIEWSKI JERZY *Toruń Kościół św. Jana*, dwie akwarele o tym samym tytule (nr inw. O-429 i O-312)

SMOGULECKI STANISŁAW *Martwa natura* (nr inw. Dep. 45/20)

STABROWSKI KAZIMIERZ *Portret Pani D.*, olej, 106 x 65 cm (nr inw. O-151), *Ruiny świątyni w Pestum*, olej, 105 x 107 cm (nr inw. O-150), *Góry*, pastel (nr inw. NI 806)

STACHOWICZ MICHAŁ *Portret Kilińskiego*, olej, 29,5 x 37 cm (nr inw. O-197)

STRZAŁECKI *Śluby Jana Kazimierza*, olej (nr inw. O-336)

ŚLENDZIŃSKI LUDOMIR *Portret księdza*, olej, 39 x 46,5 cm (nr inw. O-92)

TARKOWSKI *Studzienka*, akwarela (nr inw. O-375)

WINNICI ALEKSANDER *Baba z kotem*, olej (nr inw. O-380)

Jacek Malczewski *Portret siostry artysty*, olej na płótnie. Obraz spłonął prawdopodobnie w miejscowości Trzciniec

WODZINOWSKI WINCENTY *Baba z konwą* (nr inw. Dep. I/17)

WYCZÓŁKOWSKI LEON *Rybak – studium*, z 1887 r., olej, płótno, 32 x 20 cm (nr inw. W 1), *Wiśła pod Bielaniem*, akwarela (nr inw. W17), *Portret żony artysty*, akwarela (nr inw. W7), *Autoportret*, akwarela (nr inw. W43), *Dworek w Gościeradzu*, akwarela (nr inw. W23), *Wnętrze Pracowni*, akwarela (nr inw. W61), *Lublin – Brama krakowska*, akwarela (nr inw. W49), *Limba*, akwarela (nr inw. W65), *Tatry*, akwarela (nr inw. W20), *Król Dawid*, tempera (nr inw. W77), *Anemony*, pastel (nr inw. W90), pozostałe: 44 prace, głównie litografie oraz rysunki ołówkiem, kredą i tuszem (3 rysunki kredą, 1 tuszem, 1 wykonany ołówkiem, 36 litografii, w tym 3 barwne).

ŻURAWSKI STANISŁAW *Tatry i wierzyby*, olej, 48 x 60 cm (nr inw. O-251)

Oprócz wspomnianych obrazów zniszczeniu uległy: dwa rysunki wykonane ołówkiem (**BRYNDA ANTONI**, **ICHNOWSKI**), dwie akwaforty (**JAROCKI**, **COSHELL**), dwie litografie (**DUVIVIER**), sześć miedziorytów (**PIRANESI**, **HACKERT**).

Z obrazów zamieszczonych na znajdującej się w archiwum muzeum liście dzieł sztuki wywiezionych do Trzcińca i tam spalonych muzeum okręgowe w swojej kolekcji posiada kilka z wymienionych dzieł, co sugeruje, że nie wszystkie wcześniej uznane za zniszczone rzeczywiście zniszczeniu uległy. Niestety, w wielu przypadkach brakuje szczegółowych informacji, w jaki sposób dzieła te znalazły się w muzeum.

Ze wspomnianych dzieł muzeum posiada obrazy następujących artystów:

CHMURA PIOTR *Portret kobiety*, olej, płótno, 90 x 69,5 cm (obecny nr inw. MOB/MW-217) ⁷,

DURZYŃSKI FLORIAN *Widok z okna*, z 1932 r., olej, płótno, 90 x 45 cm (obecny nr inw. MOB/MW-411) ⁸

GAJEWSKI FRANCISZEK *Stara Bydgoszcz*, z 1932 r., olej, płótno, 55 x 45,5 cm (obecny nr inw. MOB/MW-16), *Wenecja bydgoska*, z 1936 r., olej, płótno, 43,5 x 53 cm (obecny nr inw. MOB/MW-18)

ŁEMPICKA LEOKADIA *Głowa bretonki*⁹ olej, płótno, 52 x 42 cm (obecny nr inw. MOB/S. 143)

19 maja dokonano lustracji w miejscowości Łochowice. W szkole, gdzie przechowywane były zbiory stwierdzono, że osiem skrzyń z przedmiotami archeologicznymi rozbiło wojsko rosyjskie. Książki medyczne pochodzące z kliniki dla położnic w Bydgoszczy zostały ze skrzyń powyrzucane. Część książek oraz skrzynie spalono w celu ogrzania szkoły.

Zniszczeniu uległo 8 skrzyń ze zbiorami archeologicznymi.

Również w maju (28) przeprowadzono kolejną lustrację, tym razem w majątku Luskówko.

Zbiory archeologiczne i zabytki cechów bydgoskich, które były złożone na pierwszym piętrze pałacu, zostały po odejściu wojsk niemieckich usunięte, skrzynie porozbijano, a eksponaty wyrzucano do ogrodu. Również przechowywane zbiory szambelana Komierowskiego z Komierowa znacznie ucierpiały. Kilka obrazów i rzeźb znaleziono w parku i kuchni pałacowej w stanie zupełnego zniszczenia: wysokie zegary stojące porozbijane, rokokowe stoły, szafy i inne meble połamane, a przedmioty mniejszych rozmiarów jak zegary stołowe, stara broń, kandelabry, dzbany, porcelana, monety, orderzy itp. rozkradziono. W wyniku przeszukania śmietnika oraz okolicy przy

pałacu znaleziono kilkaset sztuk eksponatów archeologicznych oraz kilka przedmiotów cechów bydgoskich (kubki i puchary cynowe).

W Luszkówku zniszczeniu uległo 7 skrzyń ze zbiorami archeologicznymi, 2 skrzynie ze zbiorami prehistorycznymi, 2 skrzynie ze zbiorami przemysłu artystycznego i zabytkami cechów bydgoskich, zbiory zamordowanego szambelana Komierowskiego z Komierowa – 18 obrazów olejnych, 6 rzeźb, skrzynie domowe, stare zegary, puchary, kandelabry, meble z intarsją, order, stare kafle, dokumenty, pergaminy itd. Ciekawa jest informacja, którą w sprawozdaniu służbowym z podróży do Luszkówka, w maju 1949 r., zamieścił dyr. Muzeum Miejskiego Kazimierz Borecki: *Soltys i rolnicy nadmieniali, że chodziła jakaś niewiasta po Luszkówku, która rzekomo zbierać, czy też zakupować chciała eksponaty dla filii muzeum bydgoskiego w Toruniu. Czy co otrzymała, nie mogą powiedzieć.*

Lustracja w miejscowości Mała Komorza odbyła się 10 czerwca 1945 r. Zniszczeniu uległo 20 skrzyń ze zbiorami archeologicznymi – ceramiką. Skrzynie zostały przez kwatrujące w pałacu wojska rosyjskie rozbite, a naczynia zniszczone. Odkłamki ceramiki zostały przez okoliczną ludność wyrzucone.

Kolejna lustracja odbyła się 19 czerwca i dotyczyła majątku Kawęczyn, który znajdował się pod zarządem wojska rosyjskiego. W pałacu znajdowali się Niemcy i włoscy jeńcy wojenni. Pałac przeszukano 24 czerwca w obecności majora wojsk rosyjskich. Obrazów z Galerii Miejskiej w Bydgoszczy w pokojach pałacu nie znaleziono. Obraz Kozakiewicza *Spoczynek* służył za zasłonę w rozbitym oknie. Na poddaszu odnaleziono kilka uszkodzonych obrazów o mniejszych formatach. Na werandzie natomiast znajdowało się kilka ram od większych obrazów. W poszukiwaniu pozostałych obrazów udano się do chałup dworskich oraz okolicznych wiosek. Odnaleziono kilkanaście obrazów oraz ram w bardzo złym stanie. Dużych rozmiarów obraz Jarockiego *Golgota* był przecięty na pół i służył jako nakrycie łóżka oraz obrus. Obraz Augustynowicza *Portret rodzinny* był obcięty i przybity do mniejszej ramy pochodzącej wcześniej z obrazu Mehoffera *Heroína*. Z obrazu Leistikowa *Zima* zachowały się tylko mniejsze fragmenty płótna. Niestety, nie odnaleziono między innymi

takich obrazów jak: *Portret kobiety* Olgi Boznańskiej, *Epizod z wojny szwedzkiej* Brandta, *Rybak* Jarockiego, *Autoportret z portretem Frenkla* Lentza, *Heroína* Mehoffera, *Pejzaż* Rapackiego, *Huculi* Sichulskiego, *Madonna* Hoffmana.

Ludzie tłumaczyli się, że po zajęciu pałacu przez wojska rosyjskie obrazy zostały z dworu wyrzucone, a one je pozabierali. Z przewiezionych do Kawęczyna 100 obrazów odnaleziono i zabezpieczono jedynie 25 oraz kilka ram.

Cztery lata później – 24 maja 1949 r. do Kawęczyna udali się ponownie pracownicy muzeum, z dyrektorem Boruckim na czele. Bezpośrednim powodem przeprowadzenia ponownej lustracji było odnalezienie w Dobrym Mieście, w maju 1949 r. kolejnego obrazu, który znajdował się wśród obiektów wywiezionych przez okupanta do Kawęczyna. Obraz Stanisława Fabijańskiego *Brama Floriańska* przekazał kierownik Zarządu Miejskiego. Oświadczył, że obraz przywiózł do Dobrego Miasta jego ojciec, dawniej zamieszkały w Kawęczynie. Obraz Fabijańskiego został przez niego znaleziony koło dworu w Kawęczynie i przechowany, a obecnie, za namową syna, który odnalazł na nim pieczęć i numer Muzeum Miejskiego w Bydgoszczy, został zwrócony muzeum.

Podczas lustracji majątku obchodzono wszystkie domy pod pozorem oględzin sanitarno-budowlanych, co dawało możliwość dotarcia do wszystkich zakamarków. Natrafiono na siedem obrazów z muzeum w Bydgoszczy. Mimo nielicznych sprzeciwów, zostały przejęte. Dwa dalsze obrazy odnaleziono w sąsiedniej wsi Bramka. Odnaleziono w roku 1949 obrazy to: *Portret brata*, *Portret bratowej*, *Portret szwagra* oraz *Św. Antoni* Maksymiliana Piotrowskiego; *Studium głowy* Jacka Malczewskiego; *Główna dziewczynki* Juliana Fałata, *Wawel* Stanisława Tondosa, *Brat Albert* Leona Wyczółkowskiego¹⁰ oraz miedzioryt *Scena rodzajowa* Daniela Chodowieckiego.

Można się domyślać, że nie wszystkie zachowane obrazy i inne dzieła sztuki zo-

Józef Brandt *Epizod z wojny szwedzkiej*, obraz olejny na płótnie. Obraz został zniszczony w Kawęczynie

stały odnalezione. Możliwe, że część prac nie uległa zniszczeniu i nadal przechowywana jest wśród rodzinnych pamiątek mieszkańców wspomnianych miejscowości lub osób mogących mieć swego czasu do nich dostęp. Należy mieć nadzieję, że kiedyś kolejne dzieła wydostaną się z ukrycia, aby powrócić w należne im miejsce.

Obrazy wywiezione do Kawęczyna i tam prawdopodobnie zniszczone:

BOZNAŃSKA OLGA *Portret kobiety*, olej, 90 x 150 cm (nr inw. O-213)

BRANDT JÓZEF *Epizod z wojny szwedzkiej*, olej, 201 x 140 cm (nr inw. O-77)

FALAŁ JULIAN *Owce*, olej, 41 x 27 cm (nr inw. O-212)

GERSON WOJCIECH *Góry*¹¹, akwarela, 13 x 19 cm (nr inw. Dep. 39)

GRAMATYKA ANTONI *Nad Dunajcem*, olej, 20 x 30 cm (nr inw. O-220)

HOFMAN VLASTIMIL *Madonna*, olej (depozyt artysty, nr inw. Dep. 39)

JAROCKI WŁADYSŁAW *Rybak znad Bałtyku*, olej, 129 x 158 cm (nr inw. O-1)

JASIŃSKI *Dziewczyna z kwiatami*, olej (nr inw. O-240)

KAUFMANN STEFAN *Portret Rosena*, pastel (nr inw. I. N. 802)

KĘDZIERSKI APOLONIUSZ *Chelsty na Pomorzu*, akwarela, 80 x 66 cm (nr inw. O-2)

LEISTIKOW WALTER *Zima*¹² olej (nr inw. O-14), *Portret kobiety*, pastel (nr inw. O-465)

LENTZ STANISŁAW *Autoportret z Frenklem*, olej (nr inw. O-335)

LEWAŃSKI BOLESŁAW *Wianek*, olej, 50 x 35 cm (nr inw. Dep I – 27)¹³

MEHOFFER JÓZEF *Heroína*, akwarela (nr inw. O-245)

MĘCINA-KRZESZ JÓZEF – *Portret kobiety*, olej 47 x 38 (nr inw. O-169),

OLESIŃSKI FERDYNAND *Studium portretowe*, 1880 r., olej, 41 x 51 cm (nr inw. O-28)

PIOTROWSKI MAKSYMILIAN ANTONI *Głowa dziewczyny*, olej, 26,2 x 24,5 cm (inw. O-141), *Głowa mężczyzny w kapeluszu*, olej, 37 x 29 (nr inw. O-140), *Główna – leniuszek*, 1871 r., olej, 15 x 12 cm (nr inw. O-227); *Madonna* – szkic, 1850 r. olej, 52 x 62 cm (nr inw. O-389); *Studium*

rąk I (do obrazu św. Ignacego w ołtarzu wielkim kościoła pojezuickiego w Bydgoszczy), 1850 r., olej, 15 x 23,4 cm (nr inw. O-392); *Studium rąk II* (do obrazu św. Ignacego w ołtarzu wielkim kościoła pojezuickiego w Bydgoszczy), 1850 r., olej, 17 x 18,3 cm, *Studium – głowa kobieca*, olej, 19 x 25 cm (nr inw. O-388); *Akt kobiecy*⁴, olej (nr inw. O-148), *Chłopcy przy zabawie*, olej (nr inw. O-204), *Jagielto oplakujący śmierć Jadwigi*, olej (nr inw. O-324), *Studium aniołów*, akwarela, 11 x 23 cm (nr inw. O-394)

RAPACKI JÓZEF *Pejzaż*, olej (nr inw. O-58)

ROMER ANNA *Główna rumiana (autoportret)*, akwarela, 42 x 38 (nr inw. O-173)

RUPNIEWSKI JERZY *Portret Ks. Kleina*, olej (nr inw. O-383), *Toruń, św. Jan*, akwarela (nr inw. O-429)

SICHULSKI KAZIMIERZ *W Połoniny*⁵, olej, 1931 r. 100 x 110 (nr inw. O-453),

STREIT FRANCISZEK *U wróżki*, olej (nr inw. O-349)

WYCZÓŁKOWSKI LEON *Głowa kobieca*, olej (nr inw. O-168), *Ballada*, tempera (nr inw. W 76), *Portret kobiecy*, akwarela (nr inw. W 8), *Campo Sante*, akwarela (nr inw. W 64), *Generał Jung*, pastel (nr inw. W 85) oraz dwa rysunki węglem¹⁶ i dziesięć prac wykonanych kredą

WYWIÓRSKI MICHAŁ *Pejzaż zimowy*, olej 63 x 83 cm (nr inw. O-19)

Oprócz wspomnianych obrazów zniszczeniu uległo również osiem rysunków **PIOTROWSKIEGO** wykonanych ołówkiem, jeden rysunek ołówkiem **CHODOWIECKIEGO**, rysunek wykonany sangwiną **ŚLENDZIŃSKIEGO** oraz cztery akwaforty (**LEISTIKOW**, **PIENIAŻEK**, **PORANKIEWICZ**) i jeden miedzioryt **CHODOWIECKIEGO**.

Znajdująca się w archiwum muzealnym lista strat dzieł sztuki odnotowuje również dzieła, które odnaleziono w tym stanie w Kawęczynie. Były to następujące obrazy:

AUGUSTYNOWICZ ALEKSANDER *Portret rodziny*, z 1910 r., olej, płótno, 160 x 200 cm (obecny nr inw. MOB/S/153)

JAROCKI WŁADYSŁAW *Golgota – Wielki Piątek*, olej, płótno (nr inw. O-18)

KOTARBIŃSKI WILHELM *Powrót z pogrzebu*, szkic, z 1879 r., olej, deska, 25,3 x 36,7 cm (obecny nr inw. MOB/S. 206)

KORZENIEWSKI STANISŁAW *Czytająca para*, z ok. 1930 r., olej, płótno, 92,5 x 83,5 cm (obecny nr inw. MOB/S. 201)

KOZAKIEWICZ ANTONI *Spoczynek*, olej, 140 x 171 cm (nr inw. O-206)

MOKRZYCKI TADEUSZ *Pejzaż*, z 1935 r., olej, płótno, 49 x 39 cm (obecny nr inw. MOB/MW-102)

PIOTROWSKI MAKSYMILIAN ANTONI *Salomea*, z 1837 r., olej, płótno, 52 x 42 cm (obecny nr inw. MOB/S. 9), *Autoportret z paletą*, z 1849 r., olej, płótno, 21,5 x 26,5 cm (obecny nr inw. MOB/S. 1), *Scena balkonowa – portret rodzicielstwa artysty*, z 1839 r., olej, płótno, 49 x 41 cm (obecny nr inw. MOB/S. 6), *Portret męski – Prof. Schadow*, z 1848 r., olej, tektura, 32 x 26 cm (obecny nr inw. MOB/S5), *Matka artysty*, z 1848 r., olej, tektura, 22 x 22 cm (obecny nr inw. MOB/S. 3)

POCHWAŁSKI KASPER *Głowa kobieca (główna dziewczęca)*, z 1921 r., olej, płótno 49,5 x 39,5 cm (obecny nr inw. MOB/S. 319)

PROCAJŁOWICZ ANTONI STANISŁAW *Studium głowy* (kopia wg Belliniego), olej, płótno (nr inw. W II/2)

WYCZÓŁKOWSKI LEON *Gościeradz*, rysunek, kreda (nr inw. W 107)

MALARZ NIEZNANY *Św. Stanisław*¹⁷, olej, płótno (nr inw. O-22)

HAID *Św. Joachim*, miedzioryt (nr inw. G64)

Z zamieszczonych na liście dzieł zniszczonych w Kawęczynie muzeum posiada jeden obraz, do którego brak informacji, w jakich okolicznościach został odzyskany. Jest to obraz olejny na tekturze **JERZEGO RUPNIEWSKIEGO** *Wenecja bydgoska zimą* o wymiarach 48 x 44 (nr inw. O. 175)

Wizytacja w miejscowości Wielka Połórka była przeprowadzona 26 czerwca 1945 r. Stwierdzono, że 14 skrzyń zawierających zbiory przemysłu artystycznego oraz 15 skrzyń zawierających przedmioty archeologiczne – ceramikę, przechowywanych w dworze Burowa, zostało rozbitych przez kwatrujące wojska rosyjskie.

Zniszczeniu uległo 15 skrzyń ze zbiorami archeologicznymi oraz wyroby przemysłu artystycznego, które do 1919 r. znajdowały się w Szkole Przemysłu Artystycznego w Bydgoszczy.

Zastanawiający jest fakt braku protokołu z lustracji w miejscowości Dębowo. Straty można określić jedynie na podstawie listy szkód wojennych Muzeum Miejskiego, znajdującej się w zbiorach archiwum. W pałacu w Dębowie złożone były obrazy i część zabytkowej broni. Pałac został przez wojska podpalony, a eksponaty spłonęły. Uratowały się jedynie: miecz kata bydgoskiego, miecz samurajski, pochwa miecza chińskiego w kości słoniowej oraz miecz masonski, które zostały wyciągnięte z płonącego pałacu przez Jana Frelichowskiego.

Obrazy wywiezione do Dębowa i tam prawdopodobnie spalone

BARTEL BOLESŁAW *Dziecko*, olej (nr inw. O-219)

BARTZ ADAM *Portret męski*, olej, 115 x 85 cm (nr inw. O-437)

BILIŃSKA ANNA *Portret męski*, olej, 45 x 38 cm (nr inw. O-181), *Wojak*, olej (nr inw. O-248)

BORUCIŃSKI MICHAŁ *Pobór cła na Brdzie*, szkic do obrazu, olej, 50 x 50 cm (nr inw. O-216)

CHODOWIECKI DANIEL *Der Kranke Konogssohn*, pastel, 74,2 x 80 cm (nr inw. O-629)

CIAGLIŃSKI JAN *Portret męski*, olej (nr inw. Dep. O80)

EJSMOND FRANCISZEK *Głowa starca*, olej, 69 x 11,5 cm (nr inw. O-26)

ERBLE *Na targu*, olej (nr inw. O-462)

GAŁEK STANISŁAW *Czarny staw gasienicowy*, z 1926 r., olej, 115 x 80 cm (nr inw. O-179)

GENTIL-TIPPENHAUER WANDA *Giewont*, akwarela, 37 x 85,5 cm (nr inw. O-320)

GERSON WOJCIECH *Dwie siostry – Polska i Litwa*, z 1897 r., olej, 151 x 108 cm (nr inw. O-459),

GRABOWSKI *Portret męski*, olej (nr inw. O-379)

GREMEK *Studium głowy*, olej (nr inw. NI 807)

GAJEWSKI FRANCISZEK *Wenecja bydgoska*, akwarela (nr inw. O-372)

KONONOWICZ ZENON *Jesień w Tułowie*, olej (nr inw. O-378)

KRAMSZTYK ROMAN *Martwa natura*, olej (nr inw. MW 119/3)¹⁸

LAM WŁADYSŁAW *Herbata*, olej 80 x 70 cm (nr inw. O-146)

LANGE *Łódzie*, akwarela (nr inw. O-208), *Stocznia*, akwarela (nr inw. O-16)

LEISTIKOW WALTER *Łodowce*, olej (nr inw. O-217)

LEWAŃSKI BOLESŁAW *Powrót z polowu*, olej, 80 x 80 cm (nr inw. O-348)

ŁEMPICKA LEOKADIA *Rekonwalescentka*, olej (nr inw. O-300), *Bańki mydlane*, olej (nr inw. O-295), *Strumyk leśny*, olej (nr inw. O-294),

Dzieci w kwiatach, olej (nr inw. O-297), *Chłopiec z marchwią*, olej (nr inw. O-293), *Portret kobiecy*, olej (nr inw. O-255), *Kamieniarz*, olej (nr inw. O-261), *Portret chłopca*, olej (nr inw. O-264), *Chłopiec*, olej (nr inw. O-316), *Trzy kobiety*, olej (nr inw. O-277)

MATEJKO JAN dwa obrazy olejne o tym samym tytule *Kompozycja* (nr inw. O-103 i O-464)

Olga Boznańska *Portret kobiecy*, obraz olejny na płótnie. Obraz został zniszczony w Kawęczynie

MĘCINA-KRZESZ JÓZEF *Portret rzeźbiarza Go-debskiego*, olej, o 65 x 61 cm (nr inw. O-203)

ORŁOWSKI ALEKSANDER *Petersburscy woźni-cy*, akwarela, 38,5 x 23,5 cm (inw. O-76), *Tatar*, pastel (nr inw. O-246)

PIOTROWSKI MAKSYMILIAN ANTONI *Kwia-ciarka*, olej, 59 x 70 cm (nr inw. O-225), *Flisacy*, olej (nr inw. O-369), *Wąsy dziadunia*, olej (nr inw. O-435), *Powstaniec*, olej (nr inw. O-249), *Śpióch*, 1857 r., olej, 58 x 65 cm (nr inw. O-226), *Odpoczynek artysty w pracowni*, 1837 r., olej, 22,3 x 18 (nr inw. O-130) *Mnisi pod Neapolem*, akwarela, 31 x 21,5 cm (nr inw. O-131), *Portrecik kobiety*, akwarela, 28 x 23 cm (nr inw. O-127) *Niebieska grota na Kapri*, z 1843 r., tempera, 21,5 x 14 cm (nr inw. O-126), pozostałe: osiem rysunków wykonanych ołówkiem

PORANKIEWICZ WŁADYSŁAW *Portret kobiety* – studium, olej, 79,5 x 61,5 cm (nr inw. Dep. I-34)

PODOSKI JANUSZ *Portret kobiety w futrzanej czapce*, olej, 85 x 66 cm (nr inw. O-210)

POSTĘPSKI *Skazanie Konarskiego*, olej (nr inw. O-366)

ROMER ANNA *W kościele*, akwarela, 100 x 70 cm (nr inw. O-172)

RUPNIEWSKI JERZY *Kościół klarysek od pocztu*, akwarela, 51 x 73 cm (nr inw. O-331), *Stare zabudowania koło młynów*, akwarela, 30 x 47,5 cm (nr inw. O-39), *Wejście do kościoła św. Jana w Toruniu*, gwasz 70 x 100 (nr inw. O-373)

ŚLENDZIŃSKI LUDOMIR *Portret żony artysty*, olej, 34 x 46,5 cm (nr inw. O-93)

ŚLEWIŃSKI WŁADYSŁAW *Motyw z Poronina*, olej, 57 x 79 cm (nr inw. O-114)

STABROWSKI KAZIMIERZ *Portret kobiety*, olej (nr inw. O-151)

TURWID MARIAN *Portret kobiety*, olej (nr inw. O-384)

WEISS WOJCIECH *Półakt*, olej, 58,5 x 79 cm (nr inw. O-81)

WAWRZENIECKI MARIAN *Wizja*, olej, 139 x 71,5 cm (nr inw. Dep. I 29)

WYCZÓŁKOWSKI LEON *Maki*, 1900 r., olej, 87 x 66 cm (nr inw. Wd 2, Bw. 37) i *Konela na Ukrainie* z 1912 r., olej, 100 x 67 cm (nr inw. Wd. 3, Bw. 3) *Dąb z kwitnącą tarniną*, akwarela (nr inw. W66), *Piwonie*, akwarela (nr inw. W33), *Kwiaty polne*, akwarela (nr inw. W72), *Piwonie i jaśminy*, akwarela (nr inw. W 34), *Begonie*, akwarela (nr inw. W39), *Prymule*, akwarela (nr inw. W40), *Santo Campo z pochodnią*, akwarela (nr inw. W12), *Wawel*, akwarela (nr inw. W72), *Kwiaty*, akwarela (nr inw. Dep. I. 89), *Wjazd króla*, akwarela (nr inw. Dep. I. 91), *Cis*, akwarela (nr inw. Dep. I. 93), *Kwiaty*, akwarela (nr inw. Dep. I. 96), *Martwa natura*, akwarela (nr inw. Dep. I. 97), *Legionista*, akwarela (nr inw. W218), *Kraków – Salwator*, akwarela (nr inw. W14), *Altana – kwiaty*, akwarela (nr inw. W75a), *Kolumna na tle witrażu*, tempera (nr inw. W82), *Kolumna na tle tryptyku*, tempera (nr inw. W83) *Anemony*, pastel (nr inw. W89), *Droga polna*, pastel (nr inw. W96), *Rajskie jabłko*, pastel, (nr inw. Dep. I. 90), pozostałe: 6 rysunków wykonanych kredą, 17 tuszem, 27 litografii w tym 3 barwne,

ŻABOKLIICKI WACŁAW *Gdynia*, olej, 73 x 53 cm (nr inw. O-207)

ZIOMEK TEODOR *Pejzaż*, olej (nr inw. O-307)

ZWART *Winiarnia*, olej (nr inw. O-463)

MALARZ NIEZNANY *Portret męski*¹⁹, XVII w., olej (nr inw. W II/1)

Oprócz wymienionych: 6 obrazów olejnych malarzy nieznanych, 127 obrazów olejnych i akwarel:

CHLEBOWSKI – rysunek wykonany ołówkiem,

ELEUTER – 1 miedzioryt, **GERSON WOJCIECH** – 1 rysunek wykonany ołówkiem, **LEISTIKOW WALTER** – 2 akwaforty, **PŁOŃSKI** – akwaforta

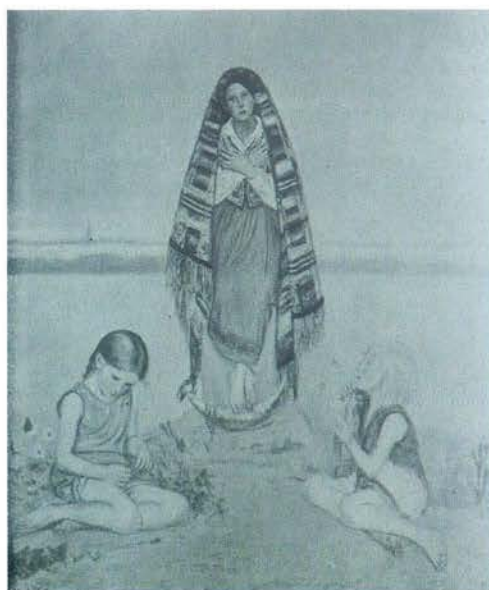
– 377 grafik (wśród nich **BRANDEL**, **BRZĘCZKOWSKI**, **GERŻABEK**, **KONITZER**, **LASZENKO**, **MONDRAL**, **NEHRING**, **PIENIAŻEK**, **REMBRANDT**, **RUBENS**, **SKOCZYŁAS**, **WOJNARSKI**, **WEISS**)

Oddzielnie ujęto teki szkiców, m.in.:

ANDRZEJEWSKI – 1 olej i 5 pastel, **BORATYŃSKI** – 1 rys., **BRYNDZA** – 1 rys., **CZECHOWSKI** – 6 rys., **GREMEK** – 1 rys., **PIOTROWSKI** – 72 rys., 26 kart w szkicowniku, 5 studiów olejnych, 1 akwarela, **RUPNIEWSKI** – 4 rys., **WIELOPOLSKI**, **WYSOCKI** – 30 rys. ołówkiem

Zniszczeniu uległo również 5 skrzyń ze zbiorami afrykańskimi oraz 5 skrzyń ze zbiorami archeologicznymi.

Listę strat należy jeszcze dodatkowo powiększyć o obrazy, które znajdowały się w urzędach miejskich, teatrze i innych budynkach użyteczności publicznej, a które w wyniku działań wojennych lub innych okoliczności uległy zniszczeniu. Oczywiście, muzeum zwróciło się zaraz po wyzwoleniu pismami z zapytaniem o stan obrazów oraz ich zwrot, niestety, nie wszystkie obrazy się odnalazły. I tak, np. Wydział Zdrowia miał wypożyczonych 6 prac Rupniewskiego (akwarele: *Chata na Helu* (nr inw. O-228), *Bydgoszcz – ul. Wodna* (nr inw. O-326), *Bydgoszcz – Nowy Rynek* (nr inw. O-327), *Spichrze* (nr inw. O-328), *Zaulek* (nr inw. O-332) i *Stary dom* (nr inw. O-333), jeden obraz olejny *Drapiewskiego Widok Torunia* (nr inw. O-315) i jedną akwarelę *Wandy Gentil-Tippenhauer Giewont* (nr inw. O-320) (obraz ten jest wymieniony jako wywieziony i zniszczony w Dębowie) oraz 10 akwafort widoków bydgoskich *Pieniążka*. Odpowiedź z 17.05.1947r. informowała, że obrazy Rupniewskiego – akwarele *Chaty na Helu* oraz *Zaulek* oddane zostały na wystawę jubileuszową Rupniewskiego²⁰. W Wydziale Zdrowia znajdował się tylko jeden obraz tego artysty *Stary dom*²¹, pozostałe prawdopodobnie uległy zniszczeniu lub zostały rozkradzione. Podobne pismo zostało skierowane do Szpitala Miejskiego o zwrot obrazów Grossa *Martwa natura* (nr inw. O-236) oraz 6 prac Łempickiej (nr inw. O-283, 285, 286, 269, 270, 272.). Obrazy te zostały wypożyczone przez władze niemieckiego do dekoracji biur szpitala. Niestety, brak informacji czy i kiedy zostały zwrócone²². Pomorska Średnia

Vlastimil Hofman *Madonna*. Obraz został zniszczony w Kąkacyźnie

i Niższa Szkoła Muzyczna informowała, że po konserwatorium niemieckim przejęła tylko 7 obrazów, które zwrócono, pozostałe 3 musiały zaginąć. Straż Pożarna natomiast odpisała, że obrazy, które posiadała, zwrócono w 1946 r. do muzeum, pozostałe zostały prawdopodobnie wywiezione przez okupanta.

Lista obrazów, które znajdowały się w Urzędach Miejskich, teatrze itd., i prawdopodobnie zostały zniszczone, przy czym należy stwierdzić, że lista znajdująca się w muzealnym archiwum jest niepełna, gdyż brakuje na niej wspomnianych dzieł Rupniewskiego oraz obrazu Grossa

BETYNA *Stara Bydgoszcz*, olej (nr inw. O-577), *Fara bydgoska*, olej (nr inw. O-578)

DĄBROWSKA *Żniwa*, olej (nr inw. O-250)

DECKER *Pejzaż*, obraz olejny i dwie akwarele pod tym samym tytułem (nr inw. O-496, O-497, O-499)

CZECHOWSKI *Martwa natura*, akwarela (nr inw. NI 816)

GEPPERT EUGENIUSZ *Pejzaż*, olej (nr inw. O-350), *W cyrku*, akwarela (nr inw. O-351)

HANNYTKIEWICZ ADAM *Martwa natura*, olej (nr inw. O-80)

KALIS *Kościół farny*, akwarela (nr inw. O-568)

KAMOICKI STANISŁAW *Zima*, olej (nr inw. O-166)

KEHLHOFF *Kościół na Szwederowie*, akwarela (nr inw. O-608), *Kościół klarysek*, akwarela (nr inw. O-606), *Zaprzęg*, gwasz (nr inw. O-610)

KRASSOWSKI *Martwa natura*, olej (nr inw. O-244)

LIPCYŃSKI WOJCIECH *Pejzaż*, olej (nr inw. O-650)

ŁEMPICKA LEOKADIA *Jezioro*, olej (nr inw. O-275), *Staw*, olej (nr inw. O-288), *Pejzaż*, olej (nr inw. O-292)²³

MISKY LUDWIK *Kwiat natury*, olej, 50 x 68 cm (nr inw. O-252)

ŻABOKLIICKI WACŁAW *Morze*, olej, 65 x 46 (O-200)

ŻURAWSKI *Pejzaż*, olej (nr inw. O-251)

Na zakończenie pozwolę sobie na pewną refleksję. Być może nie wszystkie ze wspomnianych dzieł, zamieszczonych na znajdujących się w archiwum muzeum listach strat, zostały stracone na zawsze, tym bardziej że obecna analiza inwentarza muzeum w pewien sposób weryfikuje owe listy. Część obrazów ze wspomnianych list strat znajduje się w zbiorach muzealnych. W kilku przypadkach występuje zbieżność nie tylko nazwisk twórców dzieł, ale tytułów obrazów zamieszczonych na listach i znajdujących się w zbiorach muzeum. Niestety, brak śladów, w jaki sposób dzieła te, zgodnie z listami decentralizacji, wywiezione do podbydgoskich majątków i na podstawie późniejszych protokołów z wizytacji tam zniszczone (spalone), znalazły się ponownie w muzeum. Czyżby miały miejsce jeszcze późniejsze wizytacje we wspomnianych majątkach, podczas których natrafiono w okolicznych domach na kolejne obrazy, a może znaleźli się uczciwi znalazcy, którzy sami postanowili obrazy przekazać prawowitemu właścicielowi – muzeum (tym bardziej że łatwe było określenie właściciela, gdyż obrazy muzealne miały pieczętki i numery inwentarzowe), jak w przypadku obrazu Fabijańskiego. Nie można jednak wykluczyć, że w przypadku części obrazów jest to przypadkowa zbieżność, gdyż muzeum posiadało po kilka prac niektórych autorów o identycznych tytułach, jak np. pejzaże, z których część uległa zniszczeniu, a część zachowała się do dnia dzisiejszego. Trudności w ustaleniu tych rozbieżności wynikają również z braku szczegółowych opisów dzieł przed wojną, jak np. data powstania, szczegółowa technika czy format obrazu. Stąd trudno w kilku przypadkach jednoznacznie określić czy zamieszczony na liście strat obraz to praca znajdująca się w muzeum, czy inna praca tego artysty rzeczywiście zniszczona.

Zagadkowe są również dalsze losy rysunku Leona Wyczółkowskiego *Brat Albert*. Został on znaleziony przez pracowników muzeum podczas kolejnej lustracji w majątku Kawęczyn, w maju 1949 r. W spisie strat muzeum widnieje przy nim uwaga – odnaleziony, ale zniszczony. Po-

dobne informacje występują również przy innych znalezionych obrazach z tą jednak różnicą, że pozostałe dzieła znajdują się obecnie w muzeum i, mimo złego stanu zachowania, poddane konserwacji, stanowią część muzealnej kolekcji; dzieła Wyczółkowskiego natomiast nie ma. Zastanawia więc fakt zniknięcia tej cennej pracy, reprodukowanej w *Katalogu darów dla muzeum*²⁴, bez jakiegokolwiek protokołu potwierdzającego zniszczenie.

Przedstawione listy strat i okoliczności ich zniszczenia pozwalają stwierdzić, że straty muzeum bydgoskiego były ogromne. Zniszczeniu uległa między in-

Leon Wyczółkowski *Anemony*, pastel. Obraz został zniszczony (spalony) w Dębowie

nymi klasyka malarstwa polskiego, która przez wiele lat była chlubą zbiorów muzealnych. Obrazy te stanowiły niejako rdzeń zbiorów malarstwa, były ekspozowane i reprodukowane w katalogu zbiorów ówczesnej Galerii Miejskiej. Nie można w tym miejscu zapomnieć o stratach w spuściźnie po związanych z Bydgoszczą malarzach, takich jak Piotrowski (30 prac) oraz Wyczółkowski (145 prac). Zniszczenie wielu dzieł tych artystów sprawiło ogromne luki w pielęgnowanych i pieczołowicie przez muzeum powiększanych zbiorach ich dzieł.

Trzeba mieć jednak nadzieję, że część z zamieszczonych na nich obrazów, uznanych za zniszczone lub zaginione, wisi na ścianach mniej lub bardziej świadomych ich pochodzenia właścicieli i kiedyś powróci do swojego miejsca, kończąc wojenną tułaczkę.

PRZYPISY

- ¹ Zob. Z. Hojka, *Muzeum im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy*, praca magisterska, Toruń 1976, maszynopis, s. 30
- ² Według spisu obiektów znajdujących się w poszczególnych skrzyniach należy stwierdzić, że oprócz 21 obrazów pakowanych luzem w skrzyniach znajdowało się 78 obrazów, co daje łączną liczbę 99 obrazów, a nie jak podają inne dokumenty 100
- ³ Według spisu obiektów znajdujących się w poszczególnych skrzyniach należy stwierdzić, że w skrzyniach oznaczonych IX – XVIII znajdowało się 160 obrazów, a nie jak podają inne dokumenty 161
- ⁴ Przy niektórych obrazach tam, gdzie było to możliwe do ustalenia, podano ich wymiary oraz numery inwentarzowe muzeum
- ⁵ Obraz ten występuje pod tytułem *Nad morzem*.
- ⁶ Obraz ten występuje również pod tytułem *Procesja*
- ⁷ W karcie inwentarzowej znajduje się informacja, że obraz został zabezpieczony w czasie wojny.
- ⁸ Obraz ten znajduje się w muzeum, mimo że jest na liście wywozu dzieł do Trzcińca. Brak informacji, kiedy i w jaki sposób powrócił do muzeum
- ⁹ Jest to prawdopodobnie ten sam obraz, który na liście strat występuje pod tytułem *Bretonki*
- ¹⁰ Obraz był bardzo zniszczony. Do dziś nie zachowany w zbiorach Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy
- ¹¹ Obrazy te występują również pod tytułem *Pejzaż*
- ¹² Obraz ten mógł się nie zachować, gdyż mimo jego odnalezienia uznano go za zupełnie zniszczony. Nie można jednak wykluczyć, że obrazem tym może być znajdująca się w zbiorach muzeum praca olejna na płótnie W. Leistikowa z 1902 r. *Pejzaż zimowy* o wym. 30 x 43,5 cm (obecny nr inw. MOB/SO. 6)
- ¹³ Obrazem tym może być znajdująca się w muzeum praca B. Lewańskiego zatytułowana *Wiano* (dziewczyna z wiankiem) o wym. 73 x 78,4 cm. Pomiedzy wspomnianymi obrazami istnieje różnica wymiarów, co wskazywałoby na istnienie dwóch prac. Obraz *Wiano* (dziewczyna z wiankiem) został zakupiony przez muzeum w 1982 r., był on wystawiany w 1933 r.
- ¹⁴ Jest to prawdopodobnie znajdujący się w muzeum obraz Piotrowskiego *Spoczynek* – akt kobiecy z 1847 r., olej na płótnie o wymiarach 25 x 25 cm (obecny nr inw. MOB/S. 7)
- ¹⁵ Obraz ten występuje również pod tytułem *Huculi*
- ¹⁶ Wśród nich rysunek *Brat Albert*, który został odnaleziony w bardzo złym stanie i obecnie nie występuje w zbiorach Muzeum Okręgowego w Bydgoszczy
- ¹⁷ Prawdopodobnie jest to XVIII w. obraz autorstwa Tadeusza Konicza (Kuntze) *Św. Stanisław Kostka*, olej, płótno, 66,5 x 48,7 cm, MOB/S. 306. W karcie inwentarzowej znajduje się adnotacja, że został zabezpieczony w 1945 r. i był zniszczony
- ¹⁸ Lista strat muzeum prawdopodobnie błędnie wymienia obraz Kramsztyka *Martwa natura* o wymiarach 100,5 x 80,5 cm (nr inw. Dep I – 30) jako dzieło spalone w majątku Trzciniec. Nie można jednak wykluczyć, że muzeum posiadało dwa obrazy tego artysty o identycznym tytule, które uległy zniszczeniu w dwóch różnych miejscach, tym bardziej że obraz tego autora o takim tytule występuje na liście strat z innym numerem inwentarzowym (Dep. I – 30) niż na liście decentralizacji (MW 119/3)
- ¹⁹ Muzeum posiada dwa XVIII-wieczne portrety męskie: *Odrowąż* (lub *Skrzynecki*), olej, płótno 62 x 44,8 cm, MOB/S. 303 i Wincenty *Odrowąż*, olej, płótno 48,8 x 40, MOB/S. 304 z adnotacją w karcie inwentarzowej zabezpieczony w 1945 r. Jest mało prawdopodobne, aby był to obraz wywieziony do Dębowa, gdyż z tamtej listy nic się nie zachowało, ani nie pojawiło się później. Należy sądzić, że wywieziony tam zbiór w całości uległ spaleni
- ²⁰ Obrazy znajdują się obecnie w zbiorach muzeum
- ²¹ Obraz znajduje się obecnie w zbiorach muzeum
- ²² W zbiorach muzeum brak obrazu Grossa, znajduje się natomiast kilka prac Leokadii Tempickiej, możliwe, że niektóre z nich były wypożyczone do szpitala i zostały zwrócone muzeum
- ²³ Możliwe, że wymienione na liście obrazy przetrwały i znajdują się w zbiorach muzealnych, gdyż muzeum posiada 10 prac Leokadii Tempickiej zatytułowanych *Pejzaż* (w tym kilka ze stawami), wszystkie posiadają nowe numery inwentarzowe
- ²⁴ Muzeum Miejskie – Bydgoszcz, *Katalog darów prof. Neonowej Wyczółkowskiej, prof. Konstantego Łaszczy i prezesa Kazimierza Kiernkiego*, Lipiec – wrzesień 1937